

UOT: 336.

AQRAR ƏRZAQ KOMPLEKSİNƏ DÖVLƏT DƏSTƏYİ SƏVİYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

M.Q.MUSAYEV

Məqalədə aqrar sahəyə dövlət dəstəyi iqtisadi inkişafın vacib elementi kimi nəzərdən keçirilir və bu sahədə beynəlxalq təcrübə öyrənilir.

Aqrar sahəyə dövlət dəstəyi səviyyəsinin qiymətləndirilməsi metodlarından biri kimi subsidiyalar və onların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələləri araşdırılmışdır. Bununla yanaşı, kənd yerlərində məşğulluq və digər sosial xarakterli problemlərin həlli baxımından dövlətin müdaxiləsi məsələləri araşdırılmış və bu sahədə qiymətləndirmə ilə bağlı təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: aqrar sahə, daxili bazar, kənd təsərrüfatı, sosial effekt

Aqrar sahənin və onunla sıx iqtisadi-texnoloji və digər baxımdan əlaqədar sahələrin tənzimlənməsinə müxtəlif ölkələrdə yanaşmalar fərqlidir. Belə ki, aqrar sahənin və ərzaq kompleksinin tənzimlənməsinə yönəlmiş yanaşmalardan biri büdcə xərcləri tələb edirsə, digəri əsasən inzibati tədbirlərlə reallaşır. Tənzimləmə prosesinin maliyyələşməsinə müxtəlif mənbələr cəlb olunur. Deyək ki, bəzi tənzimləyici tədbirlər ümumiyyətlə vergi ödəyicilərinin, digərləri isə alıcıların (istehlakçıların) hesabına maliyyələşir.

Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin nəticələri fərqlidir. Bu dəstəyin (himayənin) reallaşdırdığı birlər bir halda aqrar-ərzaq bazarında nətlərin təhrifi ilə, digər halda dünya bazarının yunkturasına təsirlə nəticələnir.

Tədqiqatlar göstərir ki, aqrar sahəyə və dövlətdə ərzaq % kompleksinə dövlət dəstəyinin xarakteri, bir sıra halarda ölkənin inkişaf səviyyəsindən bilavasitə asılı olmur. Qərribə görünən belə vəziyyəti izah etmək üçün əhəmiyyətli görünməyən amillər də təhlilə cəlb olunmalıdır. Aqrar sahəni yüksək inkişaf səviyyəsinə qaldırmiş ölkələrdə tənzimləmə təcrübəsi, xüsusilə dövlət himayəsinin xarakterindəki ölkələrarası prinsipial fərqlər keçid iqtisadiyyatı ölkələrdə ciddi xronoloji və məntiqi təhlildən sonra qiymətləndirilə bilər.

Liberal aqrar-ərzaq siyasəti həyata keçirən ölkələrlə (məs: Yeni Zelandiya), kənd təsərrüfatına yüksək himayədarlıq göstərən ölkələrin (məs: Yaponiya) əldə etdikləri nəticələrin müqayisəsi aqrar-ərzaq təsərrüfatında tənzimləmədə bu və ya digər yanaşmanın səmərəliliyini kəmiyyətcə qiymətləndirməyə imkan vermir. Bu isə, bir daha onu göstərir ki, himayədarlıq siyasətinin reallaşması nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün taktiki gedişlər də əhatə edilməlidir.

Belə olan təqdirdə aqrar sahəyə göstərilən dəstəyin real səmərəliliyinin müəyyən olunması, ölkə-

lərarası müqayisə və ya bir ölkə daxilində aqrar siyasətin dinamikada təhlili məsələləri aktuallaşır.

Bir sıra mənbələrdə, ölkə daxilində aqrar sahəyə dövlət himayəsinin səviyyəsini müəyyən-ləşdirmək üçün çəkilən xərcləri qiymətləndirməyi təklif edirlər. Aqrar sahənin tənzimlənməsinə məs-rəflər müvafiq hüquqi bazanın, onun işlək mexanizminin təkmilləşdirilməsi, tənzimləyici təd-birlər sisteminin həyata keçirilməsinə vəsait sərfini əhatə edir. Bu məsrəflərin artması özlüyündə tənzimləmənin səmərəliliyini birmənalı şəkildə yüksəltməyə bilər.

Bununla belə, tənzimləyici tədbirlərin təcrübi nəticələrini qiymətləndirməyin də metodoloji və informasiya çətinlikləri böyükdür. Əsas problem aqrar istehsalın səmərəliliyində əldə edilən artımın nə dərəcədə sahəyə dövlət müdaxiləsinin hesabına əldə edildiyini müəyyən-ləşdirməkdir. Odur ki, aqrar sahəyə dövlət dəstəyinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin xərc metodunun tərəfdarları kifayət qədərdir.

Haqqında danışılan yanaşma daxili ərzaq bazarını inzibati vasitələrlə qorumağı nəzərdə tutan variantlarla müqayisədə, ilk baxışda səmərəli görünür. Məsələn deyək ki, ölkəyə gətirilən ərzaq məhsullarına yüksək idxal tarifləri müəyyən-ləşdirməklə dövlət nəinki kənd təsərrüfatına büdcədən vəsait ayırmır, əksinə büdcəyə əlavə daxilolmalar baş verir. Daxili bazarda ərzaq məhsullarının qiymət artımından kəndli təsərrüfat-ları yerli istehlakçılar hesabına əlavə gəlir əldə etmiş olur və s.

Dövlətin aqrar sahəyə himayəsinin iqtisadi və inzibati təsir vasitələrinin vəhdəti hesabına həyata keçirilməsi təcrübəsinin bəzi müsbət nəticələri məlumdur. İslahatlar şəraitində belə yanaşma dərin elmi araşdırmalar və əsaslandırma tələb edir.

Keçid iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahəyə büdcə ayırımlarının məbləğindəki artımlar əsaslan-

dırılmamış inzibati tədbirlərlə müşayət olunduqda paradoksal vəziyyət yaranır. Məsələn ötən əsrin 90-cı illərinin birinci yarısında Rusiya Federasiyasının bir sıra subyektləri, istehsalı subsidiyalasdırılan kənd təsərrüfatı məhsullarının digər subyektlərə aparılmasına qadağa qoymuşdular. Bu qisim tədbirlər nəticəsində yüksək büdcə xərcləri müqabilində kənd təsərrüfatı məhsullarının qiyməti onlara çəkilən xərciərdən də aşağı düşə bilər ki, bu da istehsalçıların maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi deməkdir.

Aqrar-iqtisad elmi və qabaqcıl təcrübə sahənin dövlət tənzimlənməsinin səviyyəsi, miqyası və səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün məlum göstəricilər sisteminin müxtəlif kombinasiyalarını dəfələrlə sınaqdan çıxarmışdır. Həmin göstəricilər, bu və ya digər dərəcədə, kənd təsərrüfatı məhsullarının yerli və dünya qiymətləri ilə əlaqədardır.

Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi tarazlı və dayanıqlı inkişafa yönəlir və tarazlı qiymətlərin təminatı bu baxımdan həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Ümumdünya Ticarət təşkilatına daxil olmağın lehinə olan mühüm arqumentlərdən biri kimi dünya qiymətlərinin tarazlı qiymətlərə yaxınlığı göstərilir. Bu mövqeni dəstəkləyənlər, belə hesab edirlər ki, daxili (MQ) və dünya bazar qiymətləri (DQ) arasındakı fərq (F), aqrar sahəyə dövlət dəstəyinin parametrlərinin müəyyənləşdirilməsində indikator rolunu oynaya bilər. Aqrar sahəyə və aqrar-ərzaq bazarına dövlət müdaxiləsi ($MQ - DQ = F$) həmin fərqi interpretasiyası hesabına az-çox dərəcədə xarakterizə olunur.

Belə ki, $F > 0$ ($MQ > DQ$) halında, başqa sözlə, daxili qiymətlər dünya bazar qiymətindən yüksək olduqda, dövlətin aqrar sahəyə müdaxiləsində subsidiyalasmaya üstünlük verildiyi bildirilir.

$F < 0$ ($MQ < DQ$) halı isə aqrar sahənin vergi yükünün tarazlı qiymətlər baxımından yol verilən həddən çox olduğu barədə mülahizə üçün əsas olur. Qeyd edək ki, vergi yükü dedikdə burada təkcə birbaşa və dolaylı vergilər deyil, həmçinin sənaye və kənd təsərrüfatı məhsulları arasındakı aqrar sahənin xeyrinə olmayan qiymət disparitetinin neqativ nəticələri də nəzərdə tutulur. Belə yanaşma, zənnimizcə, yalnız bir sıra qeyd-şərtlərlə, məqbul hesab oluna bilər. Belə ki, dünya bazar qiymətlərinin tarazlı qiymətlərə yaxınlaşması realıqda müşahidə olunan aşağıdakı meyilləri kifayət qədər nəzərə alırıq:

- transmilli korporasiyaların aqrar-ərzaq bazarında, bir sıra hallarda, öz üstünlüklərindən istifadə etməklə, haqsız rəqabət aparması;
- inkişaf səviyyəsindən və aqrar-ərzaq siyasətinin xarakterindən asılı olaraq kənd təsərrüfatına subsidiyaların həcmində və reallaşma mexa-

nizmindəki fərqlər barədə informasiyanı kifayət qədər şəffaf olmaması;

- müxtəlif ölkələrdə intensiv aqrotexnologiyalara yönəldilən məqsədli investisiyalardan istifadənin nəticələrinin birmənalı müqayisə edilə bilməməsi;
- intensiv aqrotexnologiyaların ekoloji reqlamentləşdirməsinə müxtəlif ölkələrdə fərqli yanaşmaların olması;
- ölkələrin ərzaqla özünü təmin etmə meyilinin XXI əsrin əvvəlindən başlayaraq, güclənməsi və s.

Nəzərə alınmayan meyillərin kənd təsərrüfatı məhsullarının dünya bazar qiymətlərinə təsirinin əhəmiyyətini azaltmadan qeyd edək ki, sahəyə dövlət dəstəyi tədbirlərinin nəticələrinin müəyyənləşdirilməsində idxal və ixrac qiymətlərindən istifadəyə ehtiyac vardır. Bu qiymətlər alternativ məsrəfləri ölçmək baxımından informasiya təminatını zənginləşdirməklə yerli aqrar istehsalçıların mənafeyinin qorunması sisteminin səmərəliliyini müəyyənləşdirməkdə əhəmiyyətli rol oynayır. Müvafiq ədəbiyyatda kənd təsərrüfatı məhsullarının idxal və ya ixrac qiymətləri qeyd olunan təyinat üzrə istifadəsi halında, «arayış» qiymətləri kimi təqdim olunur.

Daxili bazarın mühafizəsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədə bir sıra göstəricilərdən istifadə olunur. Həmin göstəricilərə:

- müdafiənin nominal əmsalı;
- müdafiənin nominal norması;
- müdafiənin səmərəlilik əmsalı;
- müdafiənin səmərəlilik norması;
- subsidiyalasmanın səmərəlilik əmsalı;
- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına və istehlakçılara subsidiyaların ekvivalentləri və s. aid edilir.

Daxili aqrar-ərzaq bazarının müdafiəsinin nominal əmsalı (MNƏ) konkret məhsulun daxili qiymətinin arayış qiymətinə nisbətini ifadə etməklə, sahədə subsidiyaların həcmi və səmərəliliyi barədə ümumi məlumat verir. Belə ki, MNƏ vahiddən böyükdürsə, bu aqrar sahəyə subsidiyaların verildiyini göstərir. Başqa sözlə, bu halda kənd təsərrüfatı istehsalçıları, dövlətin müdaxiləsinin olmadığı vəziyyətlə müqayisədə öz məhsulları müqabilində daha çox gəlir əldə edirlər.

Kənd təsərrüfatının konkret məhsulunun daxili qiyməti ilə arayış qiyməti arasındakı fərqi arayış qiymətinə nisbəti daxili aqrar-ərzaq bazarının müdafiəsinin nominal normasında (MNN) ifadə olunur. $MNN > 0$ halı aqrar sahənin subsidiyalasdırıldığını, $MNN < 0$ halı isə, aqrar qurumlara güzəştərin edilmədiyini göstərir.

Aqrar sahəyə dövlət dəstəyini nəzərdə tutan aqrar siyasət kənd təsərrüfatı məhsulları ilə yanaşı,

zəruri resursların qiymətlərinin də tənzimlənməsini nəzərdə tutur. Resursların qiymətlərinə təsir edən amillərin nəzərə alınması daxili bazarın (yerli aqrar istehsalçının) müdafiəsinin nominal əmsalı (norması) göstəricilərindən fərqli olaraq, zəruri dəqiqliklə yalnız müəssisə səviyyəsində müəyyənləşdirilə bilər.

Daxili aqrar bazarın müdafiəsinin resursların istifadə səviyyəsi nəzərə alınmaqla səmərəlilik əmsalını (MSƏ) hesablamaq üçün məhsul növünün istehsalına j resurs məsrəfinin xüsusi çəkisi (α_{ij}) müəyyənləşdirilməlidir.

Beləliklə,

$$MS\Theta_1 = \frac{q_1^{dh} - \sum_{i=1}^k \alpha_{i1} q_1^{dh}}{q_1 - \sum_{i=1}^k \alpha_{i1} q_1^{hh}}$$

və ya

$$MS\Theta_1 = \frac{\partial ED_1^{dh}}{\partial_1^{dh}}$$

Yəni

$$\partial ED_1^{dh} = q_1^{dh} - \sum_{i=1}^k \alpha_{i1} q_1^{dh}$$

$$\partial ED_1^{hh} = q_1^{hh} - \sum_{i=1}^k \alpha_{i1} q_1^{hh}$$

urada

q_i^{dh} -i məhsulun daxili bazardakı qiymətini, ($i=1, n$)

q_i^{hh} -i məhsulun dünya bazarındakı qiymətini (arayış qiyməti) ($i=1, n$)

q_i^{dh} -j resursunun daxili bazardakı qiymətini ($j=1, k$)

q_i^{hh} -j resursun dünya bazarındakı qiymətini ($j=1, k$)

ΘED_1^{dh} -i məhsulun daxili bazar qiymətinə əlavəni

ΘED_1^{hh} - i məhsulun dünya bazar qiymətinə əlavəni ifadə edir

Müdafiənin səmərəlilik norması (MSN) belə hesablanı bilər.

$$MCH = \frac{\partial ED^{dh} - \partial ED^{hh}}{\partial ED^{hh}}$$

Burada, ΘED^{dh} - əsas məhsul üzrə ΘED_1^{dh} ($i=1, n$)-nin orta çəkili kəmiyyətini ifadə edir

Görmək çətin deyildir ki, $MSN=MS\Theta-1$

$MS\Theta>1$ olduqda $MSN>0$ olmaqla, aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsi nəticəsində daha yüksək resurs veriminə nail olurlar. Əks halda, ($MS\Theta<1$ və $MSN<0$) aqrar sahədə tənzimləmə yerli istehsalçıların gəlirini azaltmış olur.

Daxili aqrar istehsalın müdafiəsinə yönəlmiş dövlət dəstəyinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsinin şərh olunan göstəriciləri hesablanarkən fərz edilir ki, tənzimləyici tədbirlərin kənd təsərrüfatı məhsullarının və onların istehsalı üçün zəruri olan resurslarının qiymətlərinə eyni təsirə malikdir. Onu da qeyd edək ki, göstəricilər resursların bir-

birini əzəvləməsi faktını nəzərə almadığından əlavə hesablamalara ehtiyac yaranır.

Məsələ ondadır ki, həmin hesablamaların metodiki və informasiya bazası yox dərəcəsindədir. «Arayış qiymətləri» adlandırılan idxal və ixrac qiymətlərinin məhz hansının seçilməsi, bu seçimin əsaslandığı meyarlar birmənalı müəyyənləşdirilməmiş, ilkin informasiya massivlərinin formalaşmasının parametrləri (dəqiqlik, semantik və sintaksis tələblər və i.a) dəqiqləşdirilməmişdir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət statistikasının spesifikasiyi daxili və dünya qiymətlərinin müqayisəsini çətinləşdirir.

Yuxarıda şərh olunan riyazi ifadələrdən göründüyü kimi, tənzimləyici tədbirlər çərçivəsində qruplaşdırılan məhsullar və resurslar birmənalı şəkildə müqayisə edilən olmalıdır. Başqa sözlə, onların sayı, təsnifat əlamətləri və bu əlamətlərə görə qruplaşdırma metodikası eyni olmalıdır.

Statistikanın mövcud qaydaları iqtisadiyyatın (o cümlədən, aqrar iqtisadiyyatın) dövlət tənzimlənməsinin mövcud şəraiti və nəticələrinin xarakterizə edilməsi üçün zəruri və kafi şərait yaratmır. Odur ki, aqrar sahəyə və ərzaq kompleksinə dövlət dəstəyi səviyyəsinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi metodoloji və informasiya problemlərinə sistemli yanaşmaları və müvafiq tədqiqatlara kifayət qədər elmi potensialın cəlb olunmasını tələb edir.

İndi isə aqrar sahəyə subsidiyalar və onların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələlərinə qısa da olsa münasibət bildirək. Milli iqtisadiyyatın inkişafının prioritet istiqamətlərinə (sahələrinə) dövlət dəstəyi aləti kimi subsidiya sözün geniş və konkret mənasında şərh olunur. Bu şərhlərin təhlilinə xüsusi yer ayırmamaq üçün, terminoloji dəqiqləşdirmələrlə kifayətlənəcəyik.

Müəyyən maliyyələşdirmə məqsədləri üçün dövlət büdcəsindən, büdcədənkanar dövlət fondlarından, eləcə də digər maliyyə fondlarından təsərrüfat subyektlərinə, müxtəlif büdcə həlqələrinə pul və ya natural formada təqdim olunan əvəzsiz maliyyə vəsaiti, yardımlar subsidiya adlanır.

Geniş mənada subsidiya anlayışının dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın konkret sahəsinin inkişafını sürətləndirmək aləti kimi şərhinə ehtiyac vardır.

Subsidiya dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın hər hansı sahəsi üzrə inkişafı sürətləndirmək məqsədilə tətbiq edilən güzəştlər.

Aqrar istehsalın əsas amilləri kimi torpağa və kapitalla subsidiyalar sahədə səmərəliliyə birbaşa təsir edir. Torpağa (kapitalla) subsidiyalar və vergilər aqrar istehsalçıların maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinə fərqli təsir göstərir. Odur ki, subsidiyalaşmanın səmərəlilik əmsalı (SSƏ) aşağıdakı kimi hesablanı bilər:

$$SS\Theta_i = \frac{\partial ED_i \pm S_i}{\partial ED_i^{hh}}$$

Burada:

S_1 - torpağa və kapitalla yönəldilən subsidiyaların i məhsuluna düşən hissəsidir. Bu hissənin müəyyənləşdirilməsi məsələsi dəqiq hesablamalar tələb edir. Subsidiyalar konkret məhsul vahidinə deyil, torpaq vahidinə verilir. Həmin subsidiyaların məhsul vahidinə düşən hissəsinin hesablaması informasiya təminatına əlavə tələblər qoymaqla hesablamaları əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Borc vəsaiti vahidinə verilən kredit subsidiyaları üzrə də analogi hesablama və informasiya problemlərini həll etmək lazım gəlir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçıları və istehlakçılarına subsidiyaların nisbəti və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi daha əməkəttutumlu və metodik dəqiqləşdirmələr tələb edən məsələdir.

Müvafiq ədəbiyyatda kənd təsərrüfatı istehsalçılarına subsidiyaların səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün «subsidiyaların ekvivalenti» (SEI) və «istehlakçılara (alıcılara) subsidiyaların ekvivalenti» (SEA) göstəricilərindən istifadə təklif edilir.

Dövlətin aqrar-ərzaq siyasəti nəticəsində kənd təsərrüfatı istehsalçılarına vəsait transfertləri SEI göstəricisində nəzərə alınır:

$$SEI = (q_n^{dh} - q_1^{hh}) + (S_i - V_i)$$

Burada,

Q_n^{dh} — təsərrüfat səviyyəsində i məhsulunun daxili alış qiymətini,

q^{hh} — əvvəldə qeyd olunduğu kimi, i məhsulunun arayış qiymətini;

S_i - i məhsuluna düşən birbaşa subsidiyanı;

V_i - i məhsuluna düşən vergi yükünü ifadə edir.

$q_n^{dh} - q_1^{hh}$ daxili qiymətlərin arayış qiymətindən nə dərəcədə fərqləndiyini göstərir.

$S_i - V_i$ dotasiyaların vergi yükündən fərqi ifadə edir.

SEI_i - konkret məhsul üçün təsərrüfat səviyyəsində hesablandığından ümumiləşdirmələr üçün onun orta çəkili kəmiyyətini tapmaq lazımdır.

SEI-nin i məhsulunun məcmu istehsalı üzrə səviyyəsi faiz ifadəsində hesablanır.

$$SEI_m = \frac{SEI}{\sum_i q_n^{dh} \cdot h_{i+s-v}} \cdot 100\%$$

Burada, SEI_m - kənd təsərrüfatı istehsalçılarına subsidiyaların ekvivalentinin i məhsulu üzrə məcmu səviyyəsi;

h_i - i məhsulunun istehsalının məcmu həcmi göstərir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarına subsidiyaların ekvivalentinin hesablanmasında dövlətin aqrar-ərzaq siyasətində nəzərdə tutulan müxtəlif tədbirlər əhatə oluna bilər.

İlk növbədə, bura istehsalçı və istehlakçıların qiymətlərinə təsir edən tədbirlər, o cümlədən, fərqlərin ödənilməsi, ixrac subsidiyalarının reallaşması tədbirləri aid edilir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının məsrəflərini azaldan tənzimləyici tədbirlər də sözügedən göstəricinin hesablanması prosesində nəzərə alınmalıdır.

Bu baxımdan «Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı» 23 yanvar 2007-ci il tarixli) xüsusi diqqətə layiqdir. Belə ki, ölkə başçısının bu sərəncamında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırmaq və həmin məhsulların istehsalçılarına dövlət yardımının göstərilməsi məqsədi ilə, istehsal üçün istifadə edilən yanacaq, mator yağlarının və mineral gübrələrin dəyərinin orta hesabla 50 faizinin dövlət tərəfindən ödənilməsinin təmin etmək üçün 2007-ci ilin dövlət büdcəsindən 80 milyon AZN vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.

Milli iqtisadiyyatın aparıcı sahəsi olan kənd təsərrüfatının inkişafının tənzimlənməsinə yönələn bu mühüm addım həmin istehsalçıların, həm də istehlakçıların mənafeələrinin qorunması üçün əlverişli mühit yaradır. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında ölkə başçısının sərəncamı tənzimləmənin kompleks xarakterini təmin edir. O cümlədən, burada sığortalıma dövlət tərəfindən maliyyə yardımı göstərilən kənd təsərrüfatı əmlakının, sığorta hadisələri növlərinə və sığorta haqqının dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına ödənilən hissəsinə yenidən baxılması nəzərdə tutulur.

Aqrar-ərzaq bazarında istehsalçı və istehlakçıların maraqlarına cavab verən müvazinətin təmin olunması dövlətin aqrar siyasətinin mühüm istiqamətidir. Bu istiqamətdə görülən və görülməli işlər aqrar sahənin və kənd ərazilərinin inkişafına yönəlir.

Həmin tədbirlər sırasına: a) kənd yerlərinin inkişafına; b) kənd yerlərində qeyri-kənd təsərrüfatı məşğulluğunun inkişaf etdirilməsinə; v) aqrar qurumların gəlirlərinin artmasına yönəlmiş tədbirlər aid edilir.

Kənd yerlərinin inkişafına yönəlmiş tədbirlər kompleksinə kəndin istehsal və sosial infrastrukturunun inkişafı üzrə çoxsaylı proqramlar daxildir. O cümlədən, yol tikintisi, su, qaz və enerji təminatının yaxşılaşdırılması; səhiyyə şəbəkəsinin inkişafı layihələri və s.

Kənd yerlərində qeyri-kənd təsərrüfatı məşğulluğunun inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən hökumət yardımı və dəstəyi tələb olunur. Müvafiq layihələr həmçinin kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığının təminatına yönəlir.

Kənd təsərrüfatı istehsalçılarının gəlirlərinə birbaşa ödəməni nəzərdə tutan tədbirlər illik gəliri təyin olunmuş həddi keçməyən istehsalçılara birbaşa ödəməni nəzərdə tutur.

Aqrar-ərzaq bazarında istehlakçı hüquqlarının dəstəklənməsinin mühüm aləti olub, aqrar siyasət tədbirlərinin mühüm tərkib hissəsidir.

İstehlakçıların dəstəklənməsinin əsas alətlərindən bazara məqsədli dövlət müdaxiləsidir. Hökumət aqrar məhsulun bir hissəsini bazar qiymətinə alıb onu ölkə daxilindəki istehlakçılara münasib qiymətlə satması əhali üçün qida məhsulunun qiymətinin aşağı düşməsinə səbəb olmaqla yanaşı istehsalçı gəlirlərinə təsirsiz qalmır.

Layihənin sosial effekti ərzaq alıcısının qazan-cından qiymətin aşağı düşməsi ilə əlaqədar fermerlərin itkisindən və büdcədən proqramın icrasına xərclərdən ibarətdir. Onu da unutmamaq olmur ki, layihənin icrasından sonra qiymətlərin aşağı düşməsi məhsula

olan tələb və təklifin elastikliyindən asılı olacaq və heç də həmişə hökumətin üzərinə götürdüyü qiymət fərqiə bərabər olmayacaqdır.

Beynəlxalq təcrübədə istehlakçıların subsidiyalasdırılmasına digər bir yanaşma sınaqdan çıxarılmışdır. Bu məqsədli ərzaq subsidiyalarının əhəlinin ayrı-ayrı qruplarına ödənilməsidir. Aydındır ki, belə maddi yardım tələbin artmasına və deməli ərzağın qiymətlərinin və deməli - kənd təsərrüfatı qiymətlərinin artmasına gətirib çıxarır. Odur ki, istehlakçı subsidiyalarının verilməsi mexanizmi tarazlı və dayanıqlı inkişaf mexanizminin tərkib hissəsi olmalıdır.

Оценка уровня государственной поддержки в агропродовольственный сектор

М.Г.Мусаев

Государственная поддержка аграрного сектора в статье рассматривается как основной элемент экономического развития и изучается международный опыт в этой сфере.

В качестве одного из методов оценки уровня государственной поддержки в аграрном секторе исследованы субсидии и вопросы оценки их эффективности. С точки зрения занятости и других социальных проблем в сельских районах исследованы вопросы государственных вмешательств и в этой связи были сделаны предложения.

Ключевые слова: аграрный сектор, внутренний рынок, сельское хозяйство, социальный эффект.

The problems of evaluation of the level of state support to agri-food complex

M.Q.Musayev

State support to agrarian sector is observed as one of the main elements of economic growth and international experience in this sector is researched in the article.

Subsidies and assessment of its efficiency is taken as one of the evaluation methods for state support in agrarian sector. In line with this, state intervention to employment and other social problems have been researched and offers for evaluation are put forward.

Key words: agrarian area, internal market, agriculture, social effect